

המכון למורשת
בן-גוריון

”שאלות משונות” - מעט על בן-גוריון ועל חינוך הומני בישראל

החינוך ההומני בישראל שוב נמצא בכותרות נוכח כוונתו של משרד החינוך לבטל את חובת בחינות הבגרות במקצועות השייכים למדעי הרוח והחברה ולהחליפה בהערכה פנימית בכל בית ספר. רבים ורבות טוענים שזוהי מכת מוות לא רק למקצועות הללו, שמעמדם השברירי ממילא יהפוך עתה להיות באופן רשמי נחות מזה של “אחיהם” הריאליים, אלא גם מכה קשה לרוח הנוער ולחברה בכללה. חשוב לציין שמדובר בוויכוח ששב ועולה בישראל ובעולם מעת לעת וזה גלגולו הנוכחי, וכנראה לא האחרון.

אנחנו במכון למורשת בן-גוריון רואים לנכון להביא מדבריו של ראש הממשלה הראשון, דוד בן-גוריון, בנושא. יתכן, שדברים אלה רלוונטיים היום כפי שהיו רלוונטיים בימי ראשית המדינה ויתכן שהם יכולים להציע פרספקטיבה אחרת על הנושא ולהעמיק את הדיון.

בשנת 1954, בין המכתבים הרבים שנשלחו לבן-גוריון שהתפטר מהממשלה ועבר זמן קצר קודם לכן לשדה בוקר, נמצא גם מכתבו של הנער שמואל בלומנטל. בלומנטל שאל שם את בן-גוריון, בין היתר: “מהי מטרת החינוך בישראל?”. בן-גוריון כיבד את בלומנטל בתשובה שהייתה, כדרכו, עוקצנית ומחנכת: “גם לי שאלה אליך: מדוע אתה פונה אלי בשאלות משונות? תקרא בסעיף 2 של חוק החינוך הממלכתי ותדע מהי מטרת החינוך בישראל. תקרא בספרים ותלמד ותקבל בעצמך תשובה לשאלותיך”.

בן-גוריון הצביע על הפשטות שנמצאת לעתים מאחורי שאלות מורכבות. התשובה הפשוטה כאן היא, שמטרות החינוך בישראל כתובות במפורש בחוק ולא צריך לשאול את ראש הממשלה בנושא. במובן עמוק יותר, בן-גוריון מפנה את בלומנטל לחוק כדי להדגיש שמטרות החינוך הן לא פרי מוחו הקודח של ראש הממשלה, אלא תוצאה של דיון רחב ועמוק שבא לידי ביטוי במפורש בחוק המדינה. בחוק נמצאות מטרות החינוך כפי שהוסכמו על נציגי העם היושבים בכנסת ולכן הן מבטאות את רצון האומה.

אחד הנושאים שהיו קרובים ביותר ללבו של ראש הממשלה הראשון היה החינוך בישראל. ירושת שנות המנדט הייתה מערכת חינוך מפוצלת, מפלגתית ומגזרית. כחלק מהמאמצים ליצירת מסגרות ממלכתיות, נחקק לבסוף חוק חינוך ממלכתי בשנת 1953. היה זה חוק מרכזי והזמן הארוך יחסית שלקח לקבוע אותו בחקיקה נבע מהמתחים והמחלוקות בעניין החינוך, כאשר כל זרם שאף לשמור על מידה של עצמאות. יחד עם זאת, החוק קבע את מטרות החינוך בישראל, המשותפות לכל הזרמים.

בשנת 1954 נשא בן-גוריון דברים בכינוס הפדגוגי של הסתדרות המורים. שם אמר דברים מפורשים יותר מהשורות הספורות שכתב לנער בלומנטל:

מדרשת בן-גוריון, 8499000 טל': 08-6592100

www.bgh.org.il f moreshet@bgh.org.il ✉ המכון למורשת בן-גוריון

”תַּעֲזוּ, תַּתְּמִידוּ, תַּצְלִיחוּ”
(דוד בן-גוריון)

המכון למורשת בן-גוריון

"סעיף ב' של חוק החינוך הממלכתי אומר: "מטרת החינוך הממלכתי היא להשתית את החינוך היסודי במדינה על ערכי תרבות ישראל והישגי המדע; על אהבת המולדת ונאמנות למדינת ישראל ולעם ישראל; על אימון בעבודה חקלאית ובמלאכה; על הגשמה חלוצית; על שאיפה לחברה בנויה על חירות, שוויון, סובלנות, עזרה הדדית ואהבת הבריות".

המדינה לא הסתפקה בקביעת הידיעות וסוגי ההשכלה שיש להקנות לנוער; היא ראתה צורך להגיד למחנכים ולעם כולו — מהו מחוז חפצנו ההיסטורי שלקראתו אנו חותרים ובמה יש להכשיר ולצייד את הדור הצעיר למען ירצה ויוכל לקרב אותנו למחוז חפץ זה."

בהמשך דבריו, התייחס בן-גוריון ליחסים המורכבים והעדינים בין לימודי הרוח לבין לימודי המדעים. "החוק", אמר בן-גוריון, "דורש מאתנו להנחיל לנוער בישראל גם ידיעות, ערכים וקניינים רוחניים מסויימים, וגם להקנות לו תכונות וסגולות נפשיות מיוחדות". זוהי, כמובן, משימה מורכבת למדי, אך יש בה כמה עיקרים. "כדבר ראשון מונה החוק – ערכי תרבות ישראל". שם מפליג בן-גוריון בשבחי לימוד התנ"ך והיסודות הערכיים שהונחו בו לתרבות היהודית. התנ"ך הילך, אמנם, קסם על בן-גוריון, אך ביסודו הוא היה מודרניסט, וככזה הוא הזכיר למורים ולמורות:

"אז התהלכנו בגויים ולמדנו הרבה. אנו יודעים, שהעולם אינו עשוי בלי סדר ומשטר, ועלינו לדעת החוקים הטבועים בו, ודבר זה אינו בשמים, אלא נתון לשכלו ולרוחו החוקר של אדם, ועלינו להגיע לחקר הטבע, לגלות ספונותיו, ולפענח סודותיו למען נשתלט על איתניו ונעמידם לרשות האדם. וזה נותן לנו המדע. והחוק אומר, שיחד עם ערכי תרבות ישראל עלינו להקנות לנוער הישגי-המדע. בלי כיבושי המדע והטכניקה לא נבנה הארץ, לא נקים משק, לא נקיים הבטחון, לא נטפח התרבות ולא נעצב חברה חדשה".

דברים ברוח זו חוזרים בנאומים ומאמרים רבים של בן-גוריון, שהאמין שישראל תמלא את ייעודה ההיסטורי רק אם תוציא מתוכה את מיטב החוקרים והחוקרות שייצעו לאנושות כולה להתמודד על האתגרים הגדולים המאיימים עליה.

בן-גוריון הזכיר שמעבר לשאלות המעשיות למדי כמו: "כמה שעות תנ"ך שבועיות יש ללמד בתיכון בישראל?", "איך מכשירים יותר נערים ונערות להצליח במקצועות המדעיים והטכנולוגיים?" או "על אילו בחינות בגרות אפשר לוותר?", יש מטרות על שצריכות להנחות את ספינת החינוך בים הסוער של חליפות הזמנים והאופנות. אמנם, מטרות החינוך בחוק עברו כמה שינויים, אך הליבה נותרה בעינה.

מדרשת בן-גוריון, 8499000 טל': 08-6592100

www.bgh.org.il f moreshet@bgh.org.il ✉ המכון למורשת בן-גוריון

"תַּעֲזוּ, תַּתְּמִידוּ, תַּצְלִיחוּ"
(דוד בן-גוריון)

הדימוי של הוויכוח הנוכחי הוא של שני צדדים שמתחפרים בעמדותיהם. מצד אחד, אנשי ונשות ה-STEM (מדעים, טכנולוגיה, הנדסה ומתמטיקה), השואפים להכניס את הנוער בשערי המאה ה-21 ולגאול אותו מבתי הספר שעוצבו במאה ה-19 ולא השתנו מאז. מן הצד השני – אנשי ונשות הרוח, המודאגים מדלדולה של הרוח בישראל, מהפיכתנו לחברה שעיקרה ממון וסטארט-אפ, חסרת כיוון מוסרי ומנותקת מההיסטוריה והמיתולוגיה שלה. בעולם הדימויים הזה, נראה שזנחה השאלה הפשוטה ששאל שמואל בלומנטל לפני כמעט 70 שנה: "מהן מטרות החינוך בישראל?"

מה יקרה אם נכריז לרגע על הפסקת אש ונושיב ליד השולחן העגול את אבירי ה-STEM ואת אנשי הרוח? על מה הם יוכלו להסכים? אילו מטרות גדולות צריכים ויכולים לשרת אלו וגם אלו? אבל לפני הכל כדאי לבקש מהם להניח לרגע למאבק ולהיזכר בבן-גוריון המתריס: "מדוע אתם פונים אלי בשאלות משונות? תקראו בסעיף 2 של חוק החינוך הממלכתי ותדעו מהי מטרת החינוך בישראל". זו צריכה להיות נקודת הראשית והאחרית של כל ויכוח מסוג זה.

ומה מכאן?

"אינני מורה ולא בן מורה" – כך פתח בן-גוריון את דבריו באותה הרצאה ב-1954. גם אנחנו, במכון למורשת בן-גוריון איננו מורים, אף שאנו עוסקים בחינוך. קטונו מלהשיא עצות בעניין הדרך הטובה ביותר להכשרת מורים או לייעץ מהי הפדגוגיה הנכונה להוראת מקצועות בתחומי הרוח והחברה. נוכל, לפיכך, להביא מעט מדבריו של בן-גוריון בנושא ומעט מהניסיון המצטבר שלנו ומאופן הפעולה החינוכית שלנו.

לאחר ששאל אם המורים והמורות מוכשרים להגשים את המטרות שמציב בפניהם חוק חינוך ממלכתי, הוא השיב בדברים פשוטים, אך תובעניים: "וכששאלתי – אם מוכשרים המורים לבצע חוק החינוך – לא התכוונתי לשאול, אם יש למורים השכלה וידיעות מספיקות, אלא אם יש להם הסגולות והתכונות הדרושות למתן אותו חינוך שדורש חוק החינוך הממלכתי". התואר "ממלכתי" המוצמד לבתי הספר, אינו תיאור טכני בלבד, המבטא בעלות של המדינה, אלא גם נושא תביעה לאימוץ סט מסוים של ערכים, תכונות ונורמות. על ציבור המורים והמורות בכל מקצועות הלימוד להזדהות באופן עמוק עם מטרות החינוך הממלכתי ולפעול להגשמתן, בין בהוראת מתמטיקה ובין בהוראת היסטוריה.

בהמשך דבריו פירט בן-גוריון בפני הקהל את המשימות הגדולות שעמדו אז לפתח המדינה והציע למורים כך: "ונדמה לי שיש צורך, למען תוכלו לעשות השליחות החינוכית הגדולה והקשה שהטילה עליכם המדינה, שקודם-כל תתחנכו בעצמכם. ותתחנכו - אם תבואו במגע ישיר, בלתי אמצעי, חי ונאמן עם אותה המציאות המגלמת בתוכה המשימות הנזכרות". המשימות של שנת 1954 בוודאי אינן אלו של 2022, אך העקרון דומה. על ציבור המורים והמורות לחיות בתוך עמם ולהבין מה הן המשימות הגדולות של דורנו.

מדרשת בן-גוריון, 8499000 טל': 08-6592100

www.bgh.org.il f moreshet@bgh.org.il ✉ המכון למורשת בן-גוריון

"תַּעֲזוּ, תִּתְמַידוּ, תִּצְלִיחוּ"
(דוד בן-גוריון)

המכון למורשת בן-גוריון עוסק בחינוך בתחום ההיסטוריה והחברה בישראל בקרב מגוון קהלי יעד. כגוף חינוכי, קבענו לעצמנו כמה עקרונות שמלווים את עבודתנו. ראשית כל, נחפש תמיד את הרלוונטי. התוכן ההיסטורי שנביא לכל פעילות יצא מהשאלות: "כיצד זה רלוונטי לחברה בישראל כיום? כיצד זה רלוונטי למשתתפים בפעילות?". עקרון נוסף הוא הקריאה לפעולה. בבסיסה של כל תכנית, נרצה שהתוכן ייגע במשתתף והמשתתפת ויניע אותם לשאול שאלות על המציאות החברתית ועל האחריות שלהם כלפיה. מבחינה פדגוגית, אנו משתדלים לא לשבת על קרקע יציבה מדי, אלא להיות במסע חיפוש מתמיד אחר פדגוגיות מגוונות ורלוונטיות. זו, על קצה המזלג, תרומתנו לדיון בנושא פדגוגיה ואנו מקווים שגם תרומה זו תהיה מועילה לדיון.

נסיים בשורת הסיום של בן-גוריון בהרצאה שעליה הסתמכנו כאן: "קראתם לי - ובאתי. ואמרתי לכם אשר בלבי. ואם הדרישות הן גדולות, - אני משוכנע שבפחות מזה אי-אפשר".

בברכה,

צוות המכון למורשת בן-גוריון.

מדרשת בן-גוריון, 8499000 טל': 08-6592100

www.bgh.org.il f המכון למורשת בן-גוריון moreshet@bgh.org.il ✉

“תַּעֲזוּ, תִּתְמַידוּ, תִּצְלִיחוּ”
(דוד בן-גוריון)